

OPGROEIEN MET DE BEAUVOIR

THE ETHICS OF AMBIGUITY ALS PLEIDOOI VOOR DE AUTHENTIEKE ERVARING

Filosofie, Erasmus Universiteit Rotterdam - juni 2024

Bachelorscriptie door Luna Heijndael

Studentennummer 585968

Supervisor dr. J.P. Kloeg

Adviseur prof. dr. J.A. van Ruler

Woordenaantal 9478

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Introductie	2
Hoofdstuk 1: Over de weg naar volwassenheid	3
1.1 Metaforisch asfalt, de tragiek van de keuze en een bal onder water	3
1.2 Frivoliteit in een serieuze wereld	4
1.3 Het leven is een dansvloer (en geen schaakbord)	5
1.4 Conclusie	6
Hoofdstuk 2: Het (on)vrije kind	7
2.1 Terugblik	7
2.2 Over transcendentie	7
2.3 Het plafond en een valse belofte	8
2.4 Gerechvaardigde autoriteit	10
2.5 Conclusie	10
Hoofdstuk 3: Het kind als het project van de volwassene	12
3.1 Terugblik	12
3.2 Het kind als onderdeel van het gedetermineerde universum	12
3.3 Het kind als fundament van het gedetermineerde universum	13
3.4 Het kind als de vrije ander	14
3.4.1 Grootbrengen als betekenisvol project	14
3.4.2 Opgevoed tot autonoom individu	15
3.5 Conclusie	15
Hoofdstuk 4: Ervaring is (meestal) de beste leermeester	17
4.1 Terugblik	17
4.2 Over ondervangende consequenties	17
4.3 Toegang tot ambiguïteit	18
4.4 Handvatten bij overweging en reflectie	19
4.5 Conclusie	20
Conclusie: een pleidooi voor de authentieke ervaring	21
Bibliografie	23

*Afbeelding voorblad: Dasa, M. (2012, 21 december). *Heroes, Anti-Heros and Antidotes*.

Introductie

In *The Ethics of Ambiguity* wijdt Simone de Beauvoir een aantal passages aan de overgang van kindertijd naar volwassenheid. Ze beschrijft de (belevings)wereld van kinderen als een wereld van definities en regels; een gedetermineerde omgeving waar externe autoriteit de gang van zaken bepaalt. Het is dankzij dit gezag van buitenaf dat het kind onbevangen kan zijn.

Wanneer kinderen volwassen worden, blijkt de wereld niet gedetermineerd en doordrongen van betekenis, maar absurd en ambigu. De ‘kinderdefinitie’ van vrijheid wordt vervangen door realiteitszin, een schokkende confrontatie die leidt tot heimwee en een haastige zoektocht naar nieuwe spelregels. Wanneer de mens uitgaat van het idee dat betekenis ‘gevonden’ kan worden maar diezelfde betekenis vervolgens nergens tegenkomt, wordt ‘serieusheid’ veelal tot oplossing gemaakt.

De serieuze mens brengt onderdrukking tot stand: omdat niet ‘vrijheid’, maar juist het ontvluchten daarvan voor hem centraal staat, schept hij voor zichzelf en de ander continu limiterende entiteiten, regels en doelstellingen. Deze onderdrukking van de serieuze mens kent grote gevolgen. Van de klimaatcrisis tot geopolitieke conflicten, van discriminatie tot uitbuiting; het is daarom tijd voor een onderzoek naar de kern van de serieuze levenshouding en hoe deze bij volgende generaties zo goed mogelijk voorkomen kan worden (Servant-Miklos, 2020). Aangezien de Beauvoir in haar analyse van de serieuze mens een belangrijke rol aan de kindertijd toebedeeld, maar vervolgens niet uitwerkt of en hoe de kindertijd anders vormgegeven zou kunnen worden, zal dit zijn waar mijn onderzoek zich op richt. Mijn onderzoeksvraag luidt: Zou een herziening van de opvoeding *-binnen de ethiek van de ambiguïteit-* kunnen bijdragen aan het omarmen van vrijheid in volwassenheid?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zal ik allereerst stilstaan bij de begrippen ‘vrijheid’ en ‘serieusheid’ en hoe deze concepten verband houden met de ethiek van de ambiguïteit. Ik zal hierbij onderzoek doen naar serieusheid als gevolg van existentiële angst en de rol die de kindertijd speelt in het ontstaan hiervan. Hierop voortbouwend zal ik stilstaan bij de kindertijd als zodanig. Ik zal op zoek gaan naar een antwoord op de vraag waarom het kind volgens de Beauvoir niet met vrijheid in aanraking komt, en naar ruimte om deze ontmoeting wel degelijk mogelijk te maken. Als duidelijk is geworden dat deze ontmoeting met vrijheid inderdaad mogelijk is, zal ik onderzoeken op welke manier de volwassene zich binnen de opvoeding tot zijn eigen natuur dient te verhouden om deze mogelijkheid voor het kind te verwezenlijken en wat er voor nodig is om deze houding tot stand te brengen.

Hoofdstuk 1: Over de weg naar volwassenheid

1.1 Metaforisch asfalt, de tragiek van de keuze en een bal onder water

De mens ontsnapt aan zijn natuurlijke conditie, zonder zichzelf daarvan te bevrijden. Met deze woorden vat Simone de Beauvoir, op de eerste bladzijde van haar boek, de ambiguïteit van het menselijk bestaan samen (Beauvoir, 2018, p. 5). In *The Ethics of Ambiguity* legt de Beauvoir uit hoe de mens zijn eigen toestand enerzijds overstijgt maar anderzijds ook nooit van diezelfde toestand loskomt. Oftewel; de mens kan zich volgens de Beauvoir vrij verhouden tot wat hem gegeven is, maar hij kan er niet omheen dát hij zich te verhouden heeft tot wat hem gegeven is. Deze dubbelzinnigheid maakt het menszijn uniek; waar objecten samenvallen met hun ‘facticiteit’, of ‘natuur’, bevindt de mens zich met betrekking tot zijn eigen conditie altijd ergens tussen controle en onmacht in (Beauvoir, 2018, pp. 5-8). Het is precies dit spectrum waar de mens zijn vrijheid aan ontleent. Hij moet zijn eigen weg banen, maar dit kan hij alleen als deze niet alvorens vastligt. En is de wereld een en al metaforisch asfalt, dan is elke verandering van richting daarmee betekenisloos. De mens is vrij, juist omdat er takken zijn om weg te duwen, open vlaktes om te vermijden en bergen om te beklimmen. De mens is vrij, juist omdat hij niet weet wat op de top van die berg het uitzicht zal zijn.

De mens kiest dus nooit omwille van een essentie of externe waarde, omwille van iets dat zijn handelen absoluut zinvol maakt; hij beslist zelf wat nuttig is, en kent, door middel van zelf gekozen projecten, aan verschillende opties verschillende waarden toe. Het is deze overwinning van vrijheid over facticiteit die de Beauvoir omschrijft als de kern van de ethiek (Beauvoir, 2018, p. 48). Want de mens is geen object; hij kent geen essentie en heeft daardoor de ruimte om verschillende modi van bestaan te onthullen. Deze originele spontaniteit van het menselijk bestaan wordt echter lang niet altijd als wenselijk ervaren. Op de momenten dat de mens zich bewust is van keuzevrijheid en alle mogelijkheden die daaruit voortkomen, ondergaat hij een gevoel van ‘anguish’, vrij vertaald ‘existentiële angst’ (Beauvoir, 2018, pp. 8-9). Hoewel keuzevrijheid het menselijk leven van waarde voorziet, is het ook een enorme verantwoordelijkheid. Het omarmen van vrijheid is daarom inherent ontzettend zwaar (Beauvoir, 2018, p. 15, 26). En omdat het voor de mens mogelijk is zich vrij tot zijn eigen natuur te verhouden, kan hij zich ook tegen zijn conditie proberen te verzetten (Beauvoir, 2018, pp. 33-35). Hij kan doen alsof er helemaal geen, of juist maar één, weg te bewandelen is. Hij kan zichzelf voorhouden dat alle wegen naar Rome leiden, of dat hij toch niet kan weten waar zijn gekozen pad hem zal brengen, zodat richting kiezen zinloos is. Het tragische aspect van de menselijke conditie is in het element van keuze gelegen. Het is wat Jean-Paul Sartre bedoelde toen hij in *Being and Nothingness* (Sartre, 1943) schreef dat de mens gedoemd is om vrij te zijn; precies omdat de mens in eerste plaats een gebrek is, moet hij altijd kiezen en kiest hij altijd. Zelfs als hij besluit van zijn morele vrijheid weg te kijken door zijn natuurlijke vrijheid te ontkennen. De mens kan niet om zijn eigen subjectiviteit heen, hoe graag hij dit ook zou willen; wanneer wordt geprobeerd een limiterende (schijn)essentie aan

te nemen, betreft dit opnieuw een keuze die de afstand tot de eigen natuur alleen maar bevestigt (Beauvoir, 2018, pp. 34-35).

De onhoudbaarheid van het ontkennen van de eigen keuzevrijheid wordt bovendien meer voelbaar naarmate de mens meer controle heeft over de wereld om zich heen. Denk aan een bal onder water; des te verder de bal naar beneden wordt geduwd, des te groter de kracht waarmee deze elk moment weer boven het wateroppervlak uit zou kunnen springen. Met andere woorden; naarmate men meer controle heeft, wordt moeilijker te verhullen dat deze mate van controle geen noodzakelijke status betreft. De waarheid van de menselijke conditie, het spanningsveld tussen de subjectieve wil en de externe wereld, is onvermijdelijk (Beauvoir, 2018, p. 8). Het fundament van de ethiek kan worden gevonden in de vraag hoe de mens zich idealiter tot dat spanningsveld verhoudt. Hoe een oprechte houding aan te nemen ten opzichte van onze eigen natuur, dat is de vraag waar de Beauvoir in *The Ethics of Ambiguity* antwoord op probeert te geven.

1.2 Frivoliteit in een serieuze wereld

Elke volwassene is ooit kind geweest. Volgens de Beauvoir geniet het kind een uitzonderlijke positie; het kind vindt zichzelf geworpen in een situatie waar het zelf geen bijdrage aan heeft geleverd. De wereld is voor het kind 'serieus'; het heeft nog niet kunnen ervaren hoe de dingen tot stand kunnen komen, en geeft zich daarom over aan hoe de wereld en diens waarden in het moment aan zich verschijnen. Het kind interpreteert alles als noodzakelijk feit, ook die dingen die zijn ontstaan op basis van contingent, menselijk handelen. Het ziet zichzelf zoals het alles ziet; een onvermijdelijkheid, een wezen dat 'is', op dezelfde manier als objecten 'zijn'. Doordat het kind te kort heeft geleefd om de eigen invloed op de wereld te kunnen ervaren, heeft het geen enkel besef van temporaliteit en is het in de veronderstelling zelf ook geen eigen invloed op de wereld te kunnen uitoefenen. Zo voelt het kind zich vrij van verantwoordelijkheid. De Beauvoir stelt dat het kind daarom 'metafysisch bevoorrecht' is; het wordt niet met vrijheid geconfronteerd, en daarmee ook niet met existentiële angst en morele vraagstukken. Het kind komt in eerste instantie nog niet met het spanningsveld tussen de subjectieve wil en de externe wereld in aanraking en beschouwt diens eigen handelen mede daarom als insignificant. Het is door de infantiele wereld waarin het kind leeft dat het frivol kan zijn (Beauvoir, 2018, pp. 37-39).

Wanneer het kind de volwassenheid bereikt, wordt de subjectiviteit van het zelf en anderen onthuld. Volwassenen blijken niet over een vaste zijnsvorm te beschikken en dus komt de menselijkheid van de wereld voor de kersverse volwassene tevoorschijn. De 'waarom'-vragen die de volwassene als kind stelde, blijken geen noodzakelijke en permanente verklaring te kennen; deze antwoorden kunnen niet gevonden worden, maar moeten zelf worden gecreëerd. Plotseling doet het handelen van de mens ertoe en wordt er beroep gedaan op zijn morele vrijheid. De eerste bewuste keuze die de mens maakt, is direct ook de meest toonaangevende: hoe reageert hij op deze confrontatie? Omarmt hij het effect dat hij op de wereld zal hebben of rent hij hiervan weg (Beauvoir, 2018, p. 42)?

1.3 Het leven is een dansvloer (en geen schaakbord)

Omarmen of wegrennen; het is de keuze die elke persoon aan de start van zijn volwassenheid moet maken. Na jaren geleefd te hebben in een wereld waarin vrijheid van hem verborgen is geweest, wordt met weemoed teruggekeken naar de kindertijd. Want hoewel de ontdekking van vrijheid de volwassene enerzijds een mogelijkheid biedt om meer controle te nemen over zijn eigen bestaan, schrikt hij ook van de contingentie waar vanuit hij nu dient te leven. Alles dat hij dacht te begrijpen, staat plots op losse schroeven; de recent volwassen geworden mens voelt zich verward en onstabiel, zoekend naar houvast die niet gevonden kan worden (Beauvoir, 2018, p. 42).

Het kiezen voor morele vrijheid is, zoals eerder beschreven, inherent moeilijk, maar de Beauvoir identificeert daarnaast meerdere additionele obstakels die voortkomen uit de kindertijd. Ten eerste bepalen onze keuzes hoe de wereld aan ons verschijnt en worden we dus steeds meer in die keuzes bevestigd. Daar komt bij dat deze keuzes vanuit de natuurlijke vrijheid al worden gemaakt voor men zich hier bewust van is. Het kind heeft, zonder zich van het bestaan van vrijheid bewust te zijn, zo een universum voor zichzelf tot stand gebracht dat van invloed is op de keuzes die het als volwassene zal maken¹. Het is voor de volwassene een grote stap om zich vanuit dit gedetermineerde universum bewust tot de dingen te verhouden als gebrek; om zich richting een onvoorziene toekomst te werpen en de zoektocht naar het 'zijn' los te laten (Beauvoir, 2018, pp. 41-42). Toch is deze omslag wel noodzakelijk om authentiek te kunnen leven; alleen wanneer geen weerstand wordt geboden tegen de originele beweging naar vrijheid, is het voor de mens mogelijk om een 'oprechte' houding aan te nemen tegenover zijn eigen natuur. Dit maakt de kindertijd tot een belangrijke maar risicovolle periode (Beauvais, 2015, p. 332). De vraag rest wat er gebeurt als hij hier niet voor kiest en besluit zijn natuurlijke vrijheid niet te omarmen.

Wanneer de mens zich tegen zijn gebrek aan 'zijn' verzet, neemt hij daarmee een schijnessentie aan. Hij construeert voor zichzelf een vaste identiteit, welke hij alleen in stand kan houden door zich in te beelden dat alles buiten hemzelf evenzo gedetermineerd is. Vanuit het zijn waar hij naar streeft, maakt hij zich afhankelijk van het bestaan van absolute waarden. Deze persoon houdt zichzelf moedwillig voor de gek; hij neemt zijn bestaan serieus op een manier die daar helemaal niet bij past. De serieuze mens doet alsof het leven een spel is, met vaste regels en de mogelijkheid om te winnen of te verliezen. Zoals schaken. Hij spendeert zijn tijd met het bestuderen van de pionnen en het evalueren van strategieën en technieken. Het is onvermijdelijk dat de spelregels waar deze persoon naar leeft soms botsen met de realiteit. Wanneer hij bijvoorbeeld te vaak vindt dat anderen valsspelen of geen mogelijkheid meer ziet om te winnen, kan hij besluiten dat het zinloos is om verder te spelen. Zo slaat zijn serieuzeheid om in nihilisme; een laatste mogelijkheid om de ambiguïteit van zijn bestaan te ontkennen (Beauvoir, 2018, pp. 47-63).

---

¹ Een belangrijke nuance hierbij is dat de mens zich altijd vrij kan verhouden tot zijn situatie, en dus ook tot de keuzes die hij eerder heeft gemaakt; het kind 'bevat' niet de volwassene die het later zal zijn.

Het bestaan opvatten als het maken van een select aantal bewegingen over een zwart-wit geblokte ondergrond, daar zou de Beauvoir absoluut op tegen zijn. Zoals de Beauvoir een authentiek mens beschrijft, zou ik verwachten dat deze persoon het leven eerder opvat als een dansvloer; het doel van de vrije bewegingen zijn die bewegingen zelf, en het nastreven van spontane verplaatsingen vanuit zowel het zelf als de ander essentieel. De serieuze mens is als iemand die in de woelende menigte wanhopig patronen probeert vast te stellen, en waar hij deze niet kan vinden aan de groep een choreografie oplegt. Met zijn autoritaire optreden verstoort hij het vrije dansen. De nihilist zit aan de kant, rolt met zijn ogen en roept naar de serieuze mens: 'Houd toch op, het heeft geen zin, ze luisteren toch niet.' Samen zijn de serieuze mens en nihilist de ultieme sfeerverzikers van het menselijk bestaan. Het zijn de ongemotiveerde bankhangers, onbezonnen flierefluiters en destructieve partners; de kille zakenmannen, totalitaire leiders en oorlogsfanaten.

1.4 Conclusie

De Beauvoir beschrijft in *The Ethics of Ambiguity* waarom het geloof in absolute waarden in strijd is met de menselijke natuur, en dat het nastreven van het 'zijn' tot onderdrukking leidt. Een authentiek en ethisch mens moet zijn eigen vrijheid, en daarmee de vrijheid van de ander, altijd nastreven. Maar doordat de mens in eerste plaats een gebrek is, en zich daarom vrij tot zijn eigen natuur kan verhouden, is een authentiek leven geen gegeven. Het omarmen van natuurlijke vrijheid is inherent moeilijk door de existentiële angst die deze verantwoordelijkheid met zich meebrengt. Daarnaast speelt de kindertijd een grote rol: door kind te zijn geweest, en tijdens deze kindertijd niet met vrijheid geconfronteerd te zijn, is het voor de jongvolwassene lastig zichzelf bewust tot de wereld te verhouden als gebrek.

Hoewel het volgens de Beauvoir altijd mogelijk is om van keuzes terug te komen, schrijft zij ook dat onze eerdere keuzes bepalen hoe de wereld aan ons verschijnt. Zelfs die keuzes die we, onbewust van de vrijheid van de menselijke natuur, in onze kindertijd hebben gemaakt. Zou er dan geen manier zijn om die keuzes meer in lijn te brengen met de vrijheid die zich onvermijdelijk aan de mens zal presenteren? Kan de confrontatie met de ware aard van de eigen natuur niet worden verzacht? Juist omdat de mens niet samenvalt met zijn eigen natuur is er altijd ruimte voor niet-authentiek handelen, en dus zullen serieusheid en nihilisme voor hem altijd mogelijke manieren blijven om zich tot zijn facticiteit te verhouden. Maar wellicht is er een manier om aan te sturen op het omarmen van vrijheid, in plaats van het wegkijken hiervan.

Hoofdstuk 2: Het (on)vrije kind

2.1 Terugblik

In het vorige hoofdstuk zijn de begrippen serieusheid en nihilisme uitgewerkt. Deze houdingen tegenover de eigen natuur veronderstellen een type essentie die de mens niet bezit; de serieuze of nihilistische mens neemt daarom een schijnessentie aan en handelt daarmee niet vanuit subjectiviteit. Hoewel het omarmen van morele vrijheid zwaar weegt door de verantwoordelijkheid die dit met zich meebrengt, lijkt het door hebben gemaakt van de kindertijd zoals door de Beauvoir beschreven een wezenlijk additioneel obstakel te zijn voor het affirmeren van vrijheid.

Een overzicht: allereerst heeft de mens, eer hij eenmaal volwassen is, al allerlei keuzes gemaakt die bijdragen aan hoe hij de wereld ervaart. Omdat deze keuzes zijn gemaakt vanuit een positie van onwetendheid met betrekking tot vrijheid, is de kans groot dat deze een negatieve invloed zullen hebben op de manier waarop de jongvolwassene met zijn recent ontdekte vrijheid omgaat. Ten tweede heeft de jongvolwassene jarenlang ervaren hoe het is om te leven zonder morele druk, waardoor hij voor altijd nostalgisch zal blijven naar de frivoliteit die hij ooit kende. Tot slot verloopt de overgang tussen kindertijd en volwassenheid plotseling; de mens kent geen verantwoordelijkheid of mogelijkheid tot ethisch handelen, tot hij plots voor álles verantwoordelijk blijkt, volledig overgeleverd aan een vrijheid die hij nog nooit eerder heeft ervaren. De confrontatie met vrijheid wordt door de Beauvoir geïllustreerd als een totale desillusie, wat bijdraagt aan het feit dat de pas volwassene haastig op zoek gaat naar (niet-bestaande) houvast.

In dit hoofdstuk zal worden verkend of er, binnen de kaders van het werk van de Beauvoir, een manier kan bestaan waarop het eerdere kindzijn minder obstakels opwerpt met betrekking tot de houding die de volwassen mens ten opzichte van zijn eigen vrijheid aanneemt.

2.2 Over transcendentie

In hoofdstuk één werd al benoemd dat de uitzonderlijke positie van het kind volgens de Beauvoir te danken is aan diens gebrek aan ervaring; het kind wordt geboren in een lichaam en binnen een sociaal-politieke en culturele setting, zonder voor een van deze omstandigheden op enige manier zelf verantwoordelijk voor te zijn geweest (Beauvais, 2015, p. 332). Deze toestand betreft een ontologisch noodzakelijk gegeven; wanneer de mens nu eenmaal nog niet heeft kunnen ervaren dat menselijk handelen invloed kan hebben op hoe de dingen zijn, heeft hij geen weet van zijn eigen subjectiviteit en kan hij ook niet vanuit zijn subjectieve wil handelen (Beauvoir, 2018, pp. 37-39). In deze paragraaf zal worden stilgestaan bij de implicaties van dit gegeven met betrekking tot het affirmeren van vrijheid door het kind.

Het gebrek aan ervaring maakt dat het kind geen onderscheid kan maken tussen subjectiviteit en objectiviteit; het kind en de wereld vallen in zekere zin samen; alles is voor het kind gedetermineerd en mist tijdgebonden besef, inclusief het kind zelf. Het kind kan daarom niet met intentie vanuit subjectiviteit handelen. Omdat vrijheid pas tot stand komt in het handelen binnen het spanningsveld tussen subjectieve wil en externe realiteit, zijn kinderen volgens de Beauvoir om deze redenen ‘onvrij’, maar wel onvrij op een unieke manier (Levy, 2016, pp. 143-144). De Beauvoir beschrijft de kindertijd als een distincte periode in het menselijk bestaan omdat de onvrijheden die inherent zijn aan deze levensfase zowel universeel als tijdelijk zijn; het kind zal de eigen conditie bij de overgang naar volwassenheid overstijgen (Beauvoir, 2018, pp. 152-153). Hoe de beweging richting deze transcendentie zich dan voltrekt, raakt aan een breder filosofisch vraagstuk over de aard van het kind. Is er iets inherent aan de facticiteit van het kind *-ten opzichte van de facticiteit van de volwassene-* waardoor transcendentie niet mogelijk is? Of is dit niet het geval en betreft het samenvallen met de eigen natuur slechts een resultaat van het gebrek aan ervaring en daarmee een startpunt waarvanuit een groei richting transcendentie kan worden doorgemaakt? Beide opties impliceren andere antwoorden op hetgeen in dit hoofdstuk wordt onderzocht.

Vormt de facticiteit van het kind een wezenlijk belemmerende factor met betrekking tot het handelen vanuit de subjectieve wil, dan is deze gebondenheid tekenend voor de gehele kindertijd; de kindertijd is in dit scenario als een soort verplichte wachtperiode. In het werk van de Beauvoir is genoeg bewijs te vinden dat hier geen sprake van is. Leor Livy vat het in het artikel *Thinking with de Beauvoir on the Freedom of the Child* goed samen:

“However, Beauvoir explicitly insists that humans are human through and through all along: there are no hidden potentials or latent qualities that they develop overtime. The child is different from the adult that he or she will later become (“The child does not contain the man he will become” [40]); yet the adult is the child; there is chronological, biographical, and psychological continuity between the two (Levy, 2016, p. 147).

Oftewel: er zijn geen wezenlijke verschillen tussen de natuur van het kind en de volwassene, en dus ook geen wezenlijke verschillen in de ontologische of morele vrijheid tussen beide. Onvrijheid is niet van het kind, maar van de situatie van het kind.

Wat betekent bovenstaande voor het verloop van de kindertijd? Het zou voor de hand liggend zijn om ervan uit te gaan dat het kind met het verstrijken van de tijd diens invloed op de wereld vaker ondervindt, het onderscheid tussen objectiviteit en subjectiviteit steeds beter leert kennen en gaandeweg meer vaardigheden ontwikkelt om in de wereld te kunnen handelen. De weg naar verantwoordelijkheid zou dan een geleidelijk proces kunnen zijn, waardoor er geen sprake is van totale desillusie. Waarom beschrijft de Beauvoir de overgang van kindertijd naar volwassenheid dan toch als zo’n plotselinge omschakeling?

2.3 Het plafond en een valse belofte

In *That All Children Should Be Free: Beauvoir, Rousseau and Childhood* merkt Sally Sholz terecht op dat de situatie van het kind tweevoudig is: er is een ‘natuurlijk’ onderdeel van de situatie die bepaalde limieten opwerpt, deze zijn in de vorige paragraaf uitgewerkt, maar daarnaast is er ook een onderdeel dat sociaal geïmplementeerd is; oppressie (Sholz, 2010, p. 399). Dat het kind vanuit diens natuur de mogelijkheid heeft om zich oprecht tot diens eigen natuur te verhouden, betekent niet dat het hier ook vrij baan toe krijgt; sociale normering speelt een belangrijke rol in al het werk van de Beauvoir, maar zeker in relatie tot de kindertijd. In de opvoeding houden oudere generaties hardnekkig de illusie van universele ethische principes voor het kind in stand (Beauvais, 2015, p. 332). Waar het kind tot een ontdekking komt, wordt gezocht naar een alternatieve uitleg om het kinderlijke wereldbeeld in tact te houden. De ongelijke verhouding die de volwassene tot stand brengt -en in stand houdt- ten opzichte van het kind, is ook bepalend voor de houding die het kind in elke andere setting ten opzichte van zichzelf en de ander aanneemt. Hierdoor blijft de kinderlijke wereld in tact; het kind presenteert zichzelf steeds als onvoltooid, wachtend op het moment dat het zich, door middel van educatie en opvoeding, als compleet object tot de wereld zal kunnen verhouden. Het empirische, huidige kind kan nooit compleet worden gevangen in ‘de blik’ van de volwassene omdat deze blik zich in het geval van het kind ook richt tot diens toekomst (Beauvais, 2015, p. 333, 337). Het frame dat de volwassene het kind voorhoudt, maakt zo dat de kindertijd wordt gekenmerkt door afwachting en vervreemding van het heden, waardoor het kind momenten van twijfel of discontinuïteit wijt aan diens eigen jeugdigheid. Hierdoor wordt een geleidelijke ontwikkeling onmogelijk gemaakt; het kind is de gehele kindertijd in de veronderstelling dat het een ‘imposant standbeeld’ zal worden, om er vervolgens achter te komen dat dit helemaal niet het geval is. De plotselinge overgang van de kindertijd naar volwassenheid en realisatie van het zelf als een subject, zijn in deze teleurstelling gelegen (Beauvais, 2015, p. 333).

Er zijn zeker momenten waarop de regels van volwassenen zo overduidelijk arbitrair zijn, dat het kind diens eigen subjectiviteit even ervaart. Hoe dit zich concreet manifesteert, zet Clémentine Beauvais uiteen bij haar analyse van een fragment uit ‘Memoirs of a Dutiful Daughter’. In deze passage beschrijft de Beauvoir hoe ze als driejarig meisje graag een pruim wil pellen, maar wordt verteld dit niet te mogen doen. In haar ogen een totaal arbitrair besluit, want gisteren mocht ze nog wel een perzik pellen; waarom dan vandaag niet een pruim? Haar vraag wordt niet beantwoord, en zo wordt de jonge de Beauvoir geconfronteerd met frustrerende willekeur. Dit leidt tot een woede-uitbarsting. En hoewel de Beauvoir als kind niet is opgewassen tegen het overwicht van volwassenen, geeft ze ook niet écht toe. Voor de buitenwereld lijkt ze te gehoorzamen, maar in stilte blijft ze het oneens met de onredelijke regels die haar zijn opgelegd. Het is volgens de Beauvoir tijdens dit soort momenten dat het kind, ergens diep in diens wezen, intuïtief aanvoelt dat het bestaan in de kern ambigu, vrij en zelfstandig is. Het is in dit soort situaties dat bij het kind vaak de drang ontstaat om diens eigen conditie te overstijgen; een ambitie voor ethisch handelen die door volwassenen vlug de kop in wordt gedrukt (Beauvais, 2015, pp. 334-335).

Wanneer de Beauvoir schrijft over het plafond dat over het kind wordt uitgestrekt, schrijft ze niet over een tekortkoming van het kind, maar over een enorme tegenkracht door oudere generaties (Beauvoir, 2018, p. 39). Dan rest de vraag: waarom is er zo'n plafond?

2.4 Gerechvaardigde autoriteit

Zoals in 2.2 werd toegelicht, is het kind zich vanuit diens gebrek aan ervaring niet bewust van de mogelijke manieren waarop de wereld kan botsen met diens subjectieve wil. Waar de volwassene bepaalde mogelijkheden al heeft afgeschreven, liggen alle mogelijkheden voor het kind nog open. Dit maakt ook dat kinderen niet goed weten hoe zij in de externe wereld kunnen handelen. Wanneer de volwassene het kind bewust maakt van oorzaak-gevolg relaties, helpt dit het kind om met de dingen te interacteren en betreft deze begeleiding een hulpmiddel om vrijheid in de wereld te cultiveren. Het is deze autoriteit waar de Beauvoir over schrijft als ze stelt dat kinderen autoriteit 'uitnodigen' (Beauvoir, 2018, pp. 152-153). Ter illustratie: het is zinvol als een kind wordt geleerd te fietsen, zodat het kind in staat wordt gesteld om zich zelfstandig over grotere afstanden te verplaatsen. Zo is het ook verantwoord om een kind te verbieden om het brandende gasfornuis aan te raken, omdat de medische consequenties daarvan de vrijheid van het kind later zullen beperken. Het uitoefenen van autoriteit op deze manier is in lijn met het streven naar vrijheid, omdat het kind vanuit diens ontologische positie niet het vermogen heeft om de consequenties van bepaalde keuzes te kunnen overzien; het kan nog niet altijd weten welke beslissingen bijdragen aan het nastreven van vrijheid. Het kind wordt in deze gevallen onderworpen aan de autoriteit van de volwassene met als doel het kind in staat te stellen om later meer modi van bestaan te kunnen onthullen. De volwassene streeft de vrijheid van het kind op deze manier dus actief na, ook als die vrijheid in het moment zelf tijdelijk wordt afgebakend (Beauvais, 2015, p. 331).

Daarentegen is autoriteit niet gerechtvaardigd als deze is gefundeerd in en zich richt op schijnobstakels - universele ethische principes- die de volwassene heeft opgeworpen om zijn eigen keuzevrijheid te limiteren, in een poging weg te kijken van de eigen vrijheid. Het doel van het uitoefenen van autoriteit op deze manier is niet om de vrijheid van het kind na te streven, maar juist om deze te beperken.

2.5 Conclusie

Wanneer de invloed van de subjectieve wil op de externe wereld niet is ondervonden, is handelen vanuit de subjectieve wil onmogelijk. Dit samenvallen met de eigen facticiteit betreft *-voor de mens-* slechts een startpositie, er kan direct worden begonnen met het ontgroeien van hiervan; de Beauvoir stelt immers dat kinderen niet over een wezenlijk andere natuur beschikken dan volwassenen. Dat de overgang van de kindertijd naar volwassenheid, en daarmee de confrontatie met vrijheid, dan toch als zo'n plotselinge overgang wordt ervaren, heeft te maken met het 'plafond' dat oudere generaties over het kind uitstrekken; het kind wordt een gevoel van ontoereikendheid ingeprent, gecombineerd met een belofte van een toekomst waarin het kind wél een 'imposant standbeeld' zal zijn, en dus een vaste zijnsvorm zal belichamen.

Omdat het kind vanuit diens gebrek aan ervaring geen weet heeft van hoe het met de wereld moet interacteren, en dus de obstakels van de wereld niet kent, nodig het kind de autoriteit van volwassenen uit om hem daarbij te begeleiden. Dit type autoriteit is volgens de Beauvoir gerechtvaardigd, omdat het doel hiervan ligt in het nastreven van vrijheid, niet het beperken ervan. Autoriteit die is gefundeerd in en gericht op geconstrueerde schijnobstakels -*universele ethische principes*-, is niet gerechtvaardigd, omdat autoriteit in deze zin is gericht op het beperken van de vrijheid van het kind, in een poging het gedetermineerde universum dat de volwassene voor zichzelf heeft geconstrueerd in stand te houden.

Het ervaren van de confrontatie met vrijheid als totale desillusie betreft dus geen noodzakelijkheid. Kinderen kunnen wel degelijk oefenen met het maken van eigen keuzes en het ondervinden van de consequenties daarvan. Dat is goed nieuws, want zo is de kans minder groot dat de keuzes die de mens in het begin van zijn leven maakt een negatieve impact zullen hebben op toekomstige keuzes, is er minder sprake van desillusie en heeft de jongvolwassene bovendien geleerd om te gaan met morele druk. Om het handelen binnen het spanningsveld tussen de subjectieve wil en de externe wereld al op jonge leeftijd mogelijk te maken, moet de autoriteit die door volwassenen wordt uitgeoefend op kinderen kritisch worden geëvalueerd.

Hoofdstuk 3: Het kind als het project van de volwassene

3.1 Terugblik

Zoals in hoofdstuk twee is beschreven, wordt het kind door volwassenen onterecht voorgehouden dat het ‘onaf’ is; het kind zou zich pas als compleet object tot de wereld kunnen verhouden wanneer het stadium van volwassenheid is bereikt. Door het scheppen van deze verwachting, is het pas op het moment dat deze *-fictieve-* overgang van onvoltooide tot voltooide zijnsvorm is doorgemaakt, dat de mens zijn eigen subjectiviteit ervaart zonder deze af te schrijven aan zijn nog niet tot ‘standbeeld’ geworden natuur. Vrijheid, in de vorm van een gebrek aan essentie, kan daarom pas vanaf dit moment bewust als zodanig worden ervaren.

Om de kans op het omarmen van vrijheid te vergroten, is het van belang dat het kind de mogelijkheid krijgt om diens eigen subjectiviteit geleidelijk te leren kennen. Wanneer men als doel stelt om dit mogelijk te maken, hebben de valse belofte van een vaste zijnsvorm en het onterechte etiket van ontoereikendheid geen plek in de volwassene-kind relatie. De volwassene dient, in het nastreven van de vrijheid van het kind, gerechtvaardigde autoriteit over het kind uit te oefenen, welke voortkomt en is gericht op het cultiveren van (toekomstige) vrijheid; het kind wordt in dit geval in staat gesteld om (later) zelfstandig met de externe wereld te kunnen interacteren. Hier tegenover staat ongerechtvaardigde autoriteit; autoriteit die voortkomt uit het streven om opgeworpen schijnobstakels in stand te houden.

In dit hoofdstuk zal de volwassene-kind relatie nader worden onderzocht; wanneer en hoe komt een dynamiek van ongerechtvaardigde autoriteit tot stand? Aan de hand van dit onderzoek naar de verstoorde volwassene-kind relatie, zal de authentieke volwassene-kind relatie preciezer worden gedefinieerd.

3.2 Het kind als onderdeel van het gedetermineerde universum

In hoofdstuk één was te lezen over de serieuze mens; iemand die de eigen keuzevrijheid niet kan verdragen en zichzelf daarom schijnlimieten voorhoudt. Deze mens handelt te kwader trouw; hij legt zichzelf kaders op die niet op die manier in de werkelijkheid voor hem bestaan. Maar daar blijft het niet bij. Want is het universum gedetermineerd, dan werkt niet alleen het zelf, maar ook de ander volgens een vaststaand protocol. De serieuze mens eist daarom dat als hij ‘a’ doet, de ander daarop reageert met ‘b’; alleen zo kan hij de schijn van een gedetermineerd universum voor zichzelf in stand houden. Door het weg proberen te kijken van de eigen vrijheid, probeert de serieuze mens daarmee dus ook de vrijheid van de ander te limiteren. Zo leidt de levenshouding van de serieuze mens tot onderdrukking van de ander (Beauvoir, 2018, pp. 88-89).

Hoe vertaalt de levenshouding van de serieuze volwassene zich naar de volwassene-kind relatie? Allereerst is belangrijk om vast te stellen dat het kind zich in een uiterst kwetsbare positie bevindt. In hoofdstuk twee is uitgelegd hoe het kind autoriteit uitnodigt om met de wereld te kunnen interacteren. Het kind legt een vraag voor aan de volwassene waarvan het antwoord bepalend zal zijn voor de houding die het in die eerste levensfase ten opzichte van diens eigen natuur zal aannemen: ‘Waar bevindt zich de grens tussen mijn subjectieve wil en de externe wereld?’. Tegelijkertijd heeft het kind nog onvoldoende levenservaring om het antwoord van de volwassene aan af te meten, en dus mist elk referentiekader; het antwoord van de volwassene wordt daarom veel sneller geaccepteerd dan bij een medevolwassene het geval zou zijn. Ook is het jonge kind fysiek ondergeschikt aan de volwassene, waardoor er per definitie sprake is van een ongelijke machtsverhouding (Beauvais, 2015, pp. 332-338).

Het gebrek aan ervaring van het kind maakt deze dus kwetsbaar, maar tegelijkertijd vormt de open houding van het kind ook een bedreiging voor het wereldbeeld van de serieuze volwassene. Het kind spiegelt de serieuze volwassene waar hij zichzelf voor de gek houdt. Immers, limieten zijn voor het jonge kind veelal nog niet vanzelfsprekend, en dus handelt het hier ook niet naar. Het kind onthult op deze manier *-onbewust-* mogelijkheden van de volwassene die hij voor zichzelf had afgeschreven. Waar dit niet gewenst is -en voor de serieuze mens is het ontmaskeren van schijnlimieten ongewenst- is het voor de serieuze volwassene zaak om de mogelijkheden die het kind onthult niet als zodanig te hoeven omarmen. De serieuze volwassene plaatst het kind om deze reden op afstand van zichzelf; hij erkent het kind niet als werkelijke ‘ander’. Waar het kind het wereldbeeld van de volwassene dreigt te verstoren, wordt hij neergezet als ‘ondergeschikt’ en zo onterecht gereduceerd tot de startpositie van diens bestaan waarin het overstijgen van de eigen facticiteit door een gebrek aan ervaring niet mogelijk is. Door het kind hierbij de mogelijkheid tot transcendentie ook nog eens zoveel mogelijk te ontzeggen, vormt het niet langer een bedreiging voor het gedetermineerde universum waarin de serieuze volwassene leeft.

De kans op oppressie is binnen de volwassene-kind relatie dus groot ten opzichte van de relatie tussen volwassenen onderling. Niet alleen is het kind kwetsbaarder dan de medevolwassene door de inherente ongelijke machtsverhouding, daarnaast heeft de serieuze volwassene een extra motief om het kind niet als werkelijke ‘ander’ te hoeven zien, aangezien het kind vanuit diens open houding allerlei schijnlimieten aan deze volwassene onthult.

3.3 Het kind als fundament van het gedetermineerde universum

In de vorige paragraaf is uitgegaan van een scenario waarbij het kind door de serieuze volwassene wordt geacht ‘mee te draaien’ in een gecreëerd systeem, of hier in ieder geval geen bedreiging voor dient te vormen. In deze paragraaf zal worden stilgestaan bij een verdergaande situatie waarbij het kind een specifieke en essentiële rol speelt binnen de wereld van de serieuze volwassene. Wat als het kind geen willekeurige bouwsteen, maar een fundament vormt van de geconstrueerde schijnwereld?

De ander als centrum van het gedetermineerde universum is een sociaal verband dat niet alleen voorkomt binnen de volwassene-kind relatie. Denk bijvoorbeeld aan het populaire narratief over romantische liefde waarbij iemand pas compleet is wanneer hij ‘de ware’ heeft gevonden. Binnen de ouder-kind relatie bestaat vaak zo’n zelfde soort dynamiek wanneer wordt geclaimd dat de ouder is ‘gemaakt’ om deze rol te vervullen. Het ouderschap kan zeker een zeer belangrijk project van de volwassene zijn, waarover meer in de volgende paragraaf. Het probleem ontstaat wanneer de rol van ouder wordt ingezet als schijnessentie. Hierbij wordt het kind zelf namelijk ook een functieomschrijving opgedrongen; waar het kind wordt ingezet als middel om het te kwader trouw handelen van de volwassene mogelijk te maken, wordt het tot object gemaakt. Dit principe wordt nog eens versterkt wanneer er een specifiek streven is gebonden aan het grootbrengen van het kind. Zo kan er van het kind worden verlangd dat het voldoet aan een specifieke definitie van ‘voorkomend’ of ‘succesvol’, of dat het een bepaald type band tussen de volwassene en het kind tot stand brengt.

Naast de ouder(/verzorger)-kind relatie, zijn er ook andere volwassene-kind relaties denkbaar waar het kind een fundament vormt voor de schijnessentie van de volwassene. Voorbeelden hiervan zijn volwassenen die grote belangen hebben bij het succes van kindsterren, maar ook onderwijzers bij wie het streven naar het zijn van een goede docent afhangt van specifieke gedragingen van het kind. Kinderen lopen een vergroot risico op het vormen van de grondslag van een gedetermineerd wereldbeeld, precies omdat het kind zelf zo overduidelijk geen ‘vaste’ (schijn)essentie belichaamt. Het kind symboliseert zo een ongedefinieerde belofte voor de toekomst (Beauvais, 2015, p. 333, 337). De volwassene handelt hier te kwader trouw zodra deze ‘belofte’ niet wordt ingevuld met ‘vrijheid’, maar in plaats daarvan wordt ingevuld met een waarde die hoofdzakelijk het getermineerde wereldbeeld van de volwassene dient.

3.4 Het kind als de vrije ander

3.4.1 Grootbrengen als betekenisvol project

In hoofdstuk twee is stilgestaan bij het concept ‘gerechtvaardigde autoriteit’. Wanneer de volwassene een kind op de hoogte stelt van manieren waarop de externe wereld zich kan verhouden tot diens subjectieve wil, helpt deze vorm van autoriteit het kind om in de wereld te handelen en zo vrijheid te cultiveren. Het uitoefenen van gerechtvaardigde autoriteit over het kind betreft een project van de volwassene. In deze paragraaf zal worden onderzocht onder welke voorwaarden dit project betekenisvol kan zijn volgens de Beauvoir.

Een project zoals de Beauvoir hierover schrijft kan worden samengevat als het actief nastreven van een zelfgekozen doel (Berk, 2021, pp. 61-67). Het zelfstandig kiezen van dit doel is wat het project betekenisvol maakt. Hier valt dus direct een eerste voorwaarde te ontdekken voor het betekenisvol inrichten van de opvoeding of educatie van een kind; dit behoort een zelfgekozen onderneming te zijn, niet opgelegd door bijvoorbeeld maatschappelijke normen. De Beauvoir stelt bovendien dat een project voor de mens betekenisvol is zolang hij hier zelf actief bij betrokken is; oprechte betrokkenheid bij het

grootbrengen van het kind is dus essentieel voor het geven van betekenis aan dit project. Die betrokkenheid mag zich dan natuurlijk opnieuw niet richten op het beperken van de vrijheid van het kind. Elk project dat als doel heeft om vrijheid te beperken, is een betekenisloos project, aldus de Beauvoir; een betekenisvol project bestaat tegelijkertijd uit het uitoefenen en het nastreven van vrijheid. De vrije keuze voor het grootbrengen van kinderen is een hele directe implementatie van dit principe wanneer er wordt gestreefd naar het grootbrengen van een autonoom individu. Tot slot voorzien projecten de mens pas van betekenis wanneer anderen het project of product hiervan op enige wijze kunnen voortzetten of inzetten. Hiervan is bij het grootbrengen van een kind automatisch sprake; de invloed die de volwassene heeft uitgeoefend over het kind zal een rol spelen voor zowel het kind als de mensen in diens omgeving (Berk, 2021, p. 66-67).

3.4.2 Opgevoed tot autonoom individu

Een kind proberen op te voeden tot autonoom individu is een tweeledige taak. Enerzijds richt deze onderneming zich op het overbrengen van kennis en vaardigheden die bijdragen aan het kiezen en uitvoeren van eigen betekenisvolle projecten, anderzijds moeten invloeden die de vrijheid van het kind beperken actief worden tegengegaan (Webber, 2019). Dit onderscheid is niet altijd makkelijk te duiden. Wanneer is leerstof een verrijking, en wanneer een inperking van het wereldbeeld van het kind? Wanneer is sociale etiquette een hulpmiddel om in de maatschappij te functioneren, en wanneer beperken deze regels het handelen vanuit de vrije wil? Hoewel er op dit soort vragen geen vast antwoord bestaat, is het essentieel dat deze tijdens het grootbrengen van het kind zoveel mogelijk worden gesteld en onderzocht. Immers, vrijheid nastreven is vrijheid cultiveren. En houdt het kind een spiegel voor door te handelen voorbij de limieten die de volwassene voor zichzelf in stand hield of door vraagtekens te plaatsen waar de volwassene dacht dat dit niet mogelijk was, dan is het zaak om goed in deze spiegel te kijken.

3.5 Conclusie

De houding van de serieuze volwassene jegens de ander werkt onderdrukking in de hand. Binnen de volwassene-kind relatie komt deze dynamiek van onderdrukking gemakkelijker tot stand dan bij volwassenen onderling. Het kind bevindt zich in een kwetsbare positie; het heeft autoriteit nodig, maar beschikt tegelijkertijd nog niet over een referentiekader om de rechtvaardigheid van die autoriteit aan af te meten. Daarnaast is het kind fysiek ondergeschikt aan de volwassene. Bovendien wil de serieuze volwassene het kind niet als een volwaardige ander zien; het kind onthult in diens natuurlijke spontaniteit de schijnlimieten van de serieuze volwassene. Het kind wordt daarom op afstand geplaatst van de serieuze volwassene en door hem neergezet als ondergeschikt. Kinderen lopen ook een vergroot risico op het vormen van een fundament van de schijnessentie van de volwassene doordat het kind een ongedefinieerde belofte voor de toekomst vormt. Hierbij wordt het kind een specifiek soort handelen opgedrongen; het kind wordt tot object gemaakt.

Hoe moet het anders? Het uitoefenen van gerechtvaardigde autoriteit over het kind kan een betekenisvol project van de authentieke volwassene zijn wanneer hier (1) bewust en zelfstandig voor is gekozen, (2) de volwassene oprecht betrokken is bij dit project en (3) er wordt gestreefd naar het grootbrengen van een autonoom individu. Het grootbrengen van het kind tot autonoom individu houdt in dat het kind wordt voorzien van kennis en vaardigheden om zelf vrijheid te cultiveren en dat vrijheidsbeperkende invloeden worden geweerd. Dit is een ingewikkelde balans, maar zolang er altijd wordt gepoogd deze te vinden, streeft de volwassene actief de vrijheid van het kind na en classificeert de opvoeding als betekenisvol project.

Hoofdstuk 4: Ervaring is (meestal) de beste leermeester

4.1 Terugblik

In het vorige hoofdstuk is geconcludeerd dat de opvoeding die kan gelden als betekenisvol project volgens de Beauvoir draait om het cultiveren van vrijheid voor zowel het kind als de volwassene; immers, het nastreven van vrijheid voor de ander staat gelijk aan het nastreven van de eigen vrijheid, en andersom. Het grootbrengen van een autonoom individu is dan ook gericht op het bieden van handvatten om vrijheid te cultiveren en vrijheidsbeperkende invloeden te weren.

In 3.4.3 werd benoemd dat het onderscheid tussen vrijheidsversterking en vrijheidsbeperking lastig te duiden is, zeker in relatie tot de kindertijd. Dat er geen vast antwoord bestaat op de vraag naar vrijheid, is binnen deze existentialistische zoektocht een fundamenteel gegeven; ethiek is binnen het werk van de Beauvoir inherent ‘onbeheersbaar’, en richt zich niet op een reflectie van het onderscheid tussen moreel en immoreel, maar een onderzoek naar de authentieke attitude ten opzichte van de eigen natuur. Het is daarom ook niet het vinden van, maar in plaats daarvan het continu pogen tot het vinden van -en handelen naar- het antwoord op de vraag naar vrijheid wat de opvoeding tot betekenisvol project maakt; hierbij ligt de kern bij continue waakzaamheid ten opzichte van de eigen schijnlimieten. Om bij deze zelfreflectie richting te kunnen bieden, zal ik in dit vierde en laatste hoofdstuk uiteenzetten volgens welk mechanisme het opleggen van schijnlimieten zich voltrekt tijdens de opvoeding. Uit deze analyse zullen handvatten en een focuspunt volgen aan de hand waarvan de volwassene op zijn eigen attitude kan reflecteren.

4.2 Over ondervangende consequenties

In vorige hoofdstukken is het cultiveren van vrijheid omschreven als het zelfstandig voortbewegen binnen het spanningsveld tussen de externe wereld en de subjectieve wil. Hiervoor is het belangrijk dat de mens weet hoe die externe wereld zich tot hem verhoudt; welke gevolgen kunnen zijn handelingen tot stand brengen? Binnen het spectrum aan consequenties, valt er één categorie te ontdekken die in het bijzonder gelinkt is aan de volwassene-kind dynamiek: de ondervangende consequentie. Ondervangende consequenties vormen samen het ‘plafond van oudere generaties’, een concept dat is uitgewerkt in hoofdstuk twee. In dit hoofdstuk zal uiteen worden gezet wat de ondervangende consequentie precies inhoudt en onder welke voorwaarden het implementeren hiervan vrijheidsversterkend kan zijn binnen het raamwerk dat de Beauvoir haar filosofie voorschrijft.

Door volwassenen wordt vaak een additioneel gevolg gecreëerd dat bepaalde gedragingen van het kind (versneld) afdwingt. Deze ondervangende consequentie wordt gekenmerkt door het feit dat dit gevolg door de volwassene in werking wordt gesteld met als doel om de anders geldende consequentie voor het kind te ondervangen. Ter illustratie: de consequentie van het niet eten van groenten, is het opbouwen van een vitaminetekort. Om deze consequentie voor

het kind te ondervangen, wordt er door de volwassene een alternatieve, vaak meer onmiddellijke consequentie ingesteld, zoals het al dan niet krijgen van een toetje, waardoor er een vergrote kans ontstaat dat het kind het gewenste gedrag -het eten van groenten- zal laten zien. Zo wordt voorkomen dat het kind een vitaminetekort zal opbouwen.

Wanneer de ondervangende consequentie effectief is, wordt het kind daarmee niet in staat gesteld de anders geldende consequentie van diens gedrag te ervaren; de gevolgen die het kind in deze situatie wél ervaart, zijn gebonden aan de specifieke volwassene-kind relatie waarbinnen de ondervangende consequentie verschijnt. Het is op deze manier dat de 'schok' wordt voorbereid die zal volgen wanneer het kind volwassenheid bereikt; doordat het kind alleen binnen de volwassene-kind relatie de gevolgen van diens gedrag leert kennen, kan het dus ook alleen binnen die setting geïnformeerde keuzes maken. De ervaringen die het kind opdoet, leiden volgens deze redenering dus niet tot vrijheid in volwassenheid, waardoor het gebruik van de ondervangende consequentie bestempeld kan worden als vrijheidsbeperkend.

4.3 Toegang tot ambiguïteit

Het onrechtmatig toepassen van de ondervangende consequentie houdt verband met het gedetermineerde wereldbeeld; wanneer het streven naar vrijheid ondergeschikt is aan het tot stand brengen van specifiek gedrag, wordt er gehandeld naar schijnlimieten. In het licht van het willen afdwingen van een bepaalde respons, is de ondervangende consequentie veelal de meest efficiënte manier om het gewenste resultaat te bereiken. Het ondervinden van consequenties vanuit de eigen ervaring kost namelijk tijd, ruimte en aandacht, vaak meer dan het geval is bij de ondervangende consequentie. Zo is een kind leren zwemmen een veel meer omvattende opgave dan het instellen van een straf wanneer het te dicht bij het water komt. Daarnaast is ervaring als leermeester meer onbetrouwbaar: het kind kan na het opdoen van de ervaring een andere les trekken dan de volwassene zich misschien had voorgesteld. Toch vormt de eigen, authentieke ervaring de meest directe toegang tot het spanningsveld tussen het zelf en externaliteit; de authentieke ervaring biedt het kind daarmee de kans om zich binnen dit spanningsveld optimaal te kunnen oriënteren. De authentieke ervaring is dus fundamenteel in de opvoeding tot autonoom individu.

Natuurlijk is er wel een significante 'maar' die hier in overweging moet worden genomen; er zijn binnen de opvoeding van een kind tal van situaties te bedenken waarbij tijdige vertoning van specifiek gedrag noodzakelijk kan zijn om toekomstige vrijheid te garanderen. Fysieke gesteldheid is hier opnieuw een goed voorbeeld van. Het instellen van een ondervangende consequentie gaat dus niet per definitie in tegen het streven naar vrijheid: vrijheid is immers geen 'gevoel' en binnen de opvoeding ook niet louter gericht op de mogelijkheden van het 'huidige' kind. Wanneer vrijheid binnen de opvoeding centraal staat, wordt steeds de vraag gesteld op welke manier het kind *-en daarmee de toekomstige volwassene-* het beste in staat kan worden gesteld om zich zelfstandig tot het spanningsveld tussen de externe wereld en de subjectieve wil te kunnen verhouden. Het antwoord op die vraag kan in bepaalde gevallen richting de ondervangende consequentie wijzen. Op dat moment is het wel aanbevolen dat de

volwassene extra voorzichtig te werk te gaat, want het handelen naar eigen schijnlimieten ligt hier op de loer.

4.4 Handvatten bij overweging en reflectie

Het centraal stellen van vrijheid vertaalt zich binnen de opvoeding vaak tot de mogelijkheid om de consequenties van het autonome handelen te ervaren, inclusief de bijbehorende chaos, emoties, reflectie en (herhaaldelijke) fouten. Doordat ‘zelf proberen’ zo’n relatief lang, onzeker intensief proces is, zal deze alleen verkozen worden wanneer de volwassene doordrongen is van het besef dat dit proces inherent is aan het grootbrengen van een autonoom individu. Daarom is het van wezenlijk belang dat de volwassene zichzelf hier doorlopend aan herinnerd en continue zelfreflectie uitoefent; de volwassene moet zichzelf ervan behoeden om in zijn eigen ‘val’ *-opgeworpen schijnlimieten-* te trappen. Hieronder geef ik daarom een aantal overwegingen mee die de volwassene kan meenemen om zo de houding die hij *-binnen de context van de opvoeding-* aanneemt ten opzichte van zijn eigen natuur, in kaart te kunnen brengen en bij te kunnen stellen.

Het onderscheid tussen vrijheidsbeperking en vrijheidsversterking is persoonsgebonden. Zo is het ontwikkelen van bepaalde vaardigheden alleen (op termijn) vrijheidsversterkend zolang de keuzes van de persoon die deze vaardigheid heeft opgedaan zich ook hierop zullen richten. Dit blijkt ook uit de Beauvoir’s omschrijving van betekenisvolle projecten, zoals toegelicht in hoofdstuk drie. Wanneer de volwassene probeert te wegen of een ondervangende consequentie kan vallen onder de noemer van gerechtvaardigde autoriteit, moeten de individuele voorkeuren, eigenschappen en kwaliteiten van het kind daarom in deze weging worden meegenomen; draagt het (versneld) tot stand komen van bepaald gedrag werkelijk bij aan de keuzevrijheid van het kind en daarmee ook de volwassene die het later zal worden? De inschatting die hierin gemaakt moet worden, de denkbeeldige ‘sprong’ naar volwassenheid, is waar de grootste kans ontstaat voor de volwassene om diens waardepatroon aan het kind op te leggen. Hier ontstaat dan ook de grootste kans op vrijheidsbeperking. Wanneer hij op het punt staat een ondervangende consequentie in te stellen, is het daarom belangrijk dat de volwassene zichzelf de vraag stelt waarom hij dit wil doen; is er echt sprake van toekomstige vrijheidsbeperking, of speelt er een ander belang (mee) om het kind bij de anders geldende consequentie weg te houden? En toont het kind bepaalde gedragingen omdat het de consequenties hiervan nog niet kan overzien, of maakt het simpelweg een keuze die indruist tegen het gedetermineerde wereldbeeld van de serieuze volwassene en houdt het de volwassene dus een spiegel voor?

Tot slot is ook relevant waarom de volwassene specifiek voor de ondervangende consequentie zou kiezen als alternatief voor de ervaring. Kan de anders geldende consequentie bijvoorbeeld niet aan het kind worden uitgelegd? Wat maakt dat juist het toepassen van de ondervangende consequentie bijdraagt aan het streven naar vrijheid? Kortom; kennis over en oefening binnen het spanningsveld tussen de subjectieve wil en de externe wereld zijn fundamenteel voor het cultiveren van vrijheid, en dus is het van belang

dat de volwassene doorlopend bij zichzelf te rade gaat of het instellen van de ondervangende consequentie in dit licht daadwerkelijk bijdraagt aan de opvoeding tot autonoom individu.

Naast persoonlijke reflectie, is reflectie ook op maatschappelijk niveau nodig. Op pedagogische- en onderwijsmethoden, maar ook op het bredere systeem waarin kinderen opgroeien. Biedt de structuur van de samenleving wel genoeg mogelijkheid *-tijd, ruimte en aandacht-* tot 'zelf ervaren' door het kind? Wordt het belang hiervan (voldoende) meegewogen in beleidskeuzes?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, zou een uitgebreid empirisch onderzoek nodig zijn, iets waar de vorm en propositie van deze scriptie zich niet toe lenen. Wat ik in dit hoofdstuk heb hopen te doen, is stapsgewijs aantonen dat de authentieke ervaring binnen de opvoeding geen incidenteel middel is, maar een integraal onderdeel vormt van de opvoeding tot autonoom individu.

4.5 Conclusie

Vrijheid wordt gecultiveerd op het moment dat de mens zich zelfstandig kan voortbewegen binnen het spanningsveld tussen de subjectieve wil en de externe wereld. De eigen ervaring biedt de meest directe toegang tot dit spanningsveld. Tegenover de authentieke ervaring, staat de ondervangende consequentie. De ondervangende consequentie wordt in de opvoeding ingezet om het kind de anders geldende consequentie van diens gedrag niet te laten ervaren en zo (versneld) specifiek gedrag tot stand te brengen. Omdat het kind op deze manier alleen geïnformeerde keuzes leert te maken binnen de specifieke volwassene-kind relatie, draagt het inzetten van deze ondervangende consequentie veelal niet bij aan het banen van een weg naar vrijheid. Wel is er een belangrijke uitzondering op deze regel, namelijk wanneer de consequentie van een handeling uiteindelijk zal resulteren in vrijheidsbeperking.

Bij de weging of de ondervangende consequentie (latere) vrijheidsbeperking tegengaat en zo bijdraagt aan het streven naar vrijheid, is het belangrijk dat de volwassene scherp is op de houding die hij aanneemt ten opzichte van zijn eigen natuur. Bij het inschatten van de meest vrijheidsversterkende optie, maakt de volwassene een gedachtesprong richting de toekomst. Hierbij ontstaat een groot risico voor het opleggen van eigen waardepatronen. Het is dan ook op dit moment dat behoedzaamheid en zelfreflectie van groot belang zijn. Handelt de volwassene echt volgens een streven naar vrijheid, of spelen er andere belangen, zoals het in stand houden van schijnlimieten, mee in zijn beslissing?

Bij het identificeren van eigen schijnlimieten, is het meest belangrijke 'mantra' voor de volwassene dat de eigen ervaring van het kind de meest onmiddellijke toegang tot het spanningsveld tussen de subjectieve wil en de externe wereld biedt, en daarmee een cruciale rol speelt in het cultiveren van vrijheid.

Conclusie: een pleidooi voor de authentieke ervaring

De ongemotiveerde bankhangers, onbezonnen flierefluiters en destructieve partners; de kille zakenmannen, totalitaire leiders en oorlogsfanaten. Zo omschreef ik in hoofdstuk één de serieuze mens en nihilist. In deze scriptie heb ik onderzocht of een herziening van de opvoeding *-binnen de ethiek van de ambiguïteit-* zou kunnen bijdragen aan het omarmen van vrijheid in volwassenheid. En wat blijkt: de serieuze mens speelt een grote rol in het voortbestaan van zijn eigen soort. Maar, precies omdat de mens in de eerste plaats een gebrek is en zich vrij tot zichzelf kan verhouden, kan deze vicieuze cirkel ook worden doorbroken.

In hoofdstuk één is uiteengezet hoe het geloof in absolute waarden en het aannemen van schijnnessenties manieren zijn om te ontsnappen aan de existentiële angst die gepaard gaat met de vrijheid die inherent is aan het menszijn. Het geloof in een gedetermineerd universum leidt noodzakelijkerwijs tot onderdrukking van de ander, zo ook het kind. Wanneer het kind een onderdeel of zelfs fundament van het gedetermineerde wereldbeeld van de volwassene vormt, worden het kind schijnlimieten en een gevoel van ontoereikendheid ingeprent. Door dit plafond van oudere generaties krijgt het kind tot de fictieve overgang naar voltooide zijnsvorm *-volwassenheid-* is doorgemaakt niet de kans om diens existentiële vrijheid te ervaren. Hierdoor raakt de net volwassen geworden mens enorm ontgoocheld bij de kennismaking met morele vrijheid, waardoor de kans groot is dat hij haastig op zoek gaat naar houvast in de vorm van schijnlimieten; zo brengt de serieuze mens zichzelf voort.

Hoe kan de opvoeding dan wel in lijn worden gebracht met de ambiguïteit van het menselijk bestaan? Wanneer de mens zijn morele vrijheid omarmt, streeft hij de vrijheid van het zelf en de ander actief na. De opvoeding is voor de authentieke mens een betekenisvol project: een zelfgekozen onderneming waar hij actief betrokken bij is, gericht op het grootbrengen van een autonoom individu. Dat wil zeggen, gericht op het bieden van vrijheidsversterkende kennis en vaardigheden, en het weren van vrijheidsbeperkende invloeden. De gerechtvaardigde autoriteit waarvanuit de authentieke mens opvoedt, kan als zodanig worden aangeduid omdat het streven naar vrijheid altijd centraal staat; het doel is om het kind zo goed mogelijk in staat te stellen om het spanningsveld tussen diens subjectieve wil en de externe wereld zelf te ervaren. Op deze manier maakt het kind al vroeg kennis met diens morele vrijheid, en is er dus ook niet langer sprake van desillusie bij de overgang naar volwassenheid. Een mens met deze ondergrond zal sneller geneigd zijn om een authentieke houding ten opzichte van zijn eigen natuur aan te nemen.

Een serieuze of authentieke houding is per definitie geen vaststaand gegeven; de Beauvoir haar hele ethiek baseert zich op de overtuiging dat de mens zelf bepaalt welke houding hij ten opzichte van zijn eigen natuur aanneemt. Dit betekent ook dat wie leeft vanuit schijnlimieten, ervoor kan kiezen deze van zich af te werpen. Hoe deze verandering in houding dan tot stand komt, daar geeft de Beauvoir geen concreet antwoord op; immers leidt een handboek tot moreel handelen tot het tegenovergestelde van de beweging richting vrijheid waar haar filosofie zich op richt. In plaats van het bieden van een positieve definitie van de authentieke levenshouding, brengt de Beauvoir in kaart wat buiten de reikwijdte van dit begrip valt; door

expliciet te maken wanneer wordt gepoogd om het spanningsveld tussen facticiteit en transcendentie op te heffen, wordt het mogelijk om aan te wijzen waarbinnen zich de authentieke levenshouding zich bevindt. Concrete uitkomsten blijven hierin nog steeds uitgesloten, maar er ontstaat wel een mogelijkheid tot een soort kompas dat de juiste richting aanwijst.

Zo'n kompas heb ik met betrekking tot de opvoeding tot stand proberen te brengen door te onderzoeken volgens welk mechanisme waardepatronen tijdens de opvoeding worden opgelegd. Ik kwam uit op de ondervangende consequentie: een interventie in het spanningsveld tussen de externe wereld en subjectieve wil van het kind waartoe is besloten door de volwassene, met als doel om uiteindelijke vrijheidsbeperking tegen te gaan. Omdat de volwassene bij het besluiten tot de ondervangende consequentie een denkbeeldige sprong richting de toekomst maakt, is de kans op handelen vanuit schijnlimieten hier groot; wanneer de volwassene denkt vanuit een gedetermineerd wereldbeeld, zal dit in de beslissing tot de ondervangende consequentie tot uiting komen. Hier zijn *-voor degene die niet (langer) vanuit schijnlimieten wil handelen in de opvoeding-* continue waakzaamheid en reflectie van belang, gecombineerd met een wezenlijk begrip van hetgeen uiteindelijk tot vrijheid leidt: kennis en vaardigheden om in de wereld zelfstandig te kunnen handelen. De meest directe toegang tot het spanningsveld tussen het zelf en de externe wereld wordt geboden door de authentieke ervaring. Het is dan ook deze mogelijkheid om de consequenties van eigen keuzes te ondervinden die fundamenteel is voor de opvoeding tot autonoom individu. In kompastermen: is vrijheid het magnetische noorden, dan wordt het noorden op de kompasroos aangeduid met de authentieke ervaring.

Bibliografie

- Beauvais, C. (2015). Simone de Beauvoir and the Ambiguity of Childhood. *Paragraph*, 38(3), 329–346. <https://doi.org/10.3366/para.2015.0171>
- Berk, K. (2021). Beauvoir's Philosophy of Meaning in Life. *Journal Of Philosophy Of Life*, 11–11(1), 60–77. <https://www.philosophyoflife.org/jpl202104.pdf>
- De Beauvoir, S. (2018). *The Ethics of Ambiguity* (B. Frechtman, Vert.). Open Road Integrated Media.
- Levy, L. (2016). Thinking with Beauvoir on the Freedom of the Child. *Hypatia: A Journal Of Feminist Philosophy*, 31(1), 140–155. <https://doi.org/10.1111/hypa.12220>
- Sartre, J. P. (1943). *Being and Nothingness*. <https://dx.doi.org/10.4324/9780203827123>
- Scholz, S. (2010). That All Children Should Be Free: Beauvoir, Rousseau, and Childhood on JSTOR. *Hypatia*, 25(2), 394–411. https://www.jstor.org/stable/40602712?read-now=1&seq=6#page_scan_tab_contents
- Servant-Miklos, V. (2020). The love at the end of the world. *Internationales Jahrbuch Für Philosophische Anthropologie*, 10(1), 149–180. <https://doi.org/10.1515/jbpa-2020-0009>

- Webber, J. (2019). Climbing trees and raising children with Simone de Beauvoir. *New Statesman*.

<https://www.newstatesman.com/international-content/2019/05/climbing-trees-and-raising-children-with-simone-de-beauvoir>